Ġanni A. Cilia (1904–1999)
Bniedem li ħadem mingħajr ebda interess*

Louise Abela

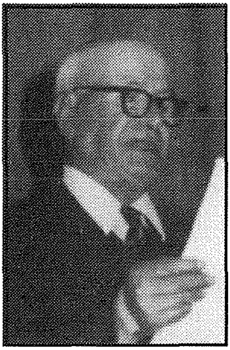

Ġanni A. Cilia, bin Ġużeppi u Marija Grazzja nèe Zerafa, twieled Ħaż-Żebbuġ fis-6 ta' Jannar 1904. Attenda l-iskola primarja ta' Ħaż-Żebbuġ u kompla bl-istudju tiegħu fit-*Teachers' Training School.* F'Ottubru ta' l-1920 beda jgħallem f'Ħaż-Żabbar iżda sena wara ntbagħat Ħal Qormi fejn dam sentejn sħaħ jgħallem.

Fl-1923 infetħu l-ewwel libreriji pubbliċi f'għadd ta' rħula, b'Dun Karm Psaila bħala d-direttur. Meta s-Sur Cilia induna li nfetħet waħda fis-Siġġiewi u ma nfetħitx waħda f'raħal twelidu, dan kiteb lill-Ministru ta' l-Istruzzjoni Mons. Francesco Ferris. Fl-ittra tiegħu, Cilia, ġuvni ta' 19-il sena, wera d-diżappunt tiegħu u offra li jekk tinfetaħ librerija f'Ħaż-Żebbuġ, lest li joffri s-servizz tiegħu bla ħlaṣ. Xahar wara, Dun Karm għarrfu li se tinfetaħ librerija fir-raħal u li hu kien ġie inkarigat biex jieħu ħsiebha: infatti din kienet tinfetaħ għal sagħtejn kuljum fl-iskola Primarja.

Fl-1923 intbagħat fis-*Central School* tal-Belt fejn għallem il-Matematika sakemm fl-1925 laħaq aġent surmast u ġie trasferit għall-iskola Primarja tax-Xewkija Għawdex. Kien proprju hawn li ltaqa' mal-mara tiegħu Mikelanġela Azzopardi. Madanakollu, sena wara, jiġifieri f'Ottubru ta' l-1926 laħaq surmast u ntbagħat fl-iskola Primarja ta' l-Imġarr Malta, fejn dam jokkupa din il-kariga sa l-1964, meta rtira bil-pensjoni. Ġanni Cilia, li għal 73 sena għex fl-Imġarr u rabba familja ta' erba' wlied, miet fl-4 ta' Lulju 1999, wara li kien ittajjar minn karozza.

Is-Sur Cilia minn dejjem kien difensur kbir tal-Malti u dan wasslu biex jaħdem bis-sħiħ sabiex il-lingwa Maltija tiżviluppa bl-aħjar mod. Infatti fl-1935, id-Direttur ta' l-Edukazzjoni Dr. Laferla kien staqsa lis-Sur Cilia biex jikteb xi kotba bil-Malti. Minħabba l-fatt li Cilia kien jaħseb li l-ortografija

tiegħu ma kinetx preċiża ħafna, ta' kull nhar ta' Sibt kien imur ħdejn Ninu Cremona fil-Palazz fejn kien jaħdem bħala Traduttur Uffiċjali tad-dokumenti uffiċjali biex iġib il-Malti tiegħu iktar 'il quddiem. Dan wasslu biex fl-1935 Cremona introduċieh ma' l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti u ħeġġu biex ikun kontributur regolari fir-rivista ta' din l-għaqda, *Il-Malti*[1] kif ukoll f'*Leħen il-Malti* ta' l-Għaqda tal-Malti (Università). Għal dawn iż-żewġ rivisti, Cilia kiteb għadd ta' artikli b'temi varjati bħal *Xerbekk*, *Pensjonant*, *Surmast u Ħabib*, *X'għallimni Dr. Cremona*, *Poeżiji ta' Orazju Vella*, *Ġunju fil-Folklor*, *Ħidma Għalenija*.

Ninu Cremona u E.B. Vella, *inspector* tal-Malti, kienu inkarigati minn Dr. Laferla biex jippreparaw il-grammatika bil-Malti imma, minħabba li dawn ma qablux fuq xi ideat, Laferla għażel lil Cilia biex jieħu post Vella. Cremona u Cilia damu jiltaqgħu kull nhar ta' Sibt fl-uffiċċju ta' Cremona għal tliet snin sħaħ u xogħol is-Sur Ġann kien li jikteb dawn il-punti b'mod iggradat u jaddattahom għall-abbilità tat-tfal. Kien għen ukoll lil Cremona fit-tfassil tal-grammatika tal-Malti u meta Cremona u Cilia ma kinux jaqblu fuq xi punt grammatikali, Cilia kien jikteb lill-ħabib tiegħu Ġanni Vassallo, reġistratur tal-Qorti ta' Għawdex, biex jagħtihom parir fuq id-diffikultà. Cilia jiftakar[2] li wieħed mill-argumenti li kellu kien dwar kif għandhom jinkitbu 'tlett' u 'tliet'. Dan minħabba li skond Cremona, 'tlett' għandha tintuża biss ma kliem b'sillaba waħda, bħal 'tlett iklieb' jew 'tlett ibniet'. Għall-kuntrarju ta' dan, Cilia kien ħaseb li 'tlett' tista' tinkiteb ukoll quddiem kliem li għandu iktar minn sillaba waħda, bħal 'tlett iżwiemel'. Iżda fl-ittra li kien irċieva mingħand Vassallo, kien ingħata l-parir li kien ikun aħjar li jħalluha b'sillaba waħda.

Il-ħidma ta' Cilia fil-qasam letterarju fi ħdan l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti ġiet rikonoxxuta mill-Akkademja tal-Malti fit-30 ta' Ġunju 1989[3], meta ġiet organizzata serata f'ġieħ l-aktar tliet membri anzjani ta' l-Akkademja, jiġifieri s-Sur Ġanni Cilia, is-Sur Ġorġ Pisani u l-Avukat Ġorġ Zammit. L-Akkademja għarfet il-ħidma siewja u l-kontribut li ta Cilia b'riżq il-grammatika Maltija.

Barra minn hekk is-Sur Cilia kien imdaħħal sewwa fix-xandir, tant li bejn l-1951 u l-1964, kien itella' diversi programmi fuq ir-*Rediffusion* għat-tfal ta' l-iskola, u x-xandiriet kienu jiġu segwiti mit-tfal fil-klassi għall-ħabta tas-sagħtejn. Is-Sur Cilia kien jikteb l-iskripts tal-programmi bbażati fuq stejjer folkloristiċi ta' Manwel Magri u jippreżentahom hu stess fuq ir-*rediffusion*. Is-Sur Cilia kien magħruf l-iktar bħala *In-Nannu tal-Ħrejjef* minħabba l-fatt li matul il-programmi, hu kellu r-rwol ta' nannu li qiegħed jirrakkonta storja lil tlitt itfal: infatti kien jibda billi jgħidilhom "Ħalli ngħidilkom xi ġralu...". Barra minn hekk bejn l-1992 u l-1993, ittellgħu żewġ sensiliet ta' tnax-il programm kull waħda bl-isem *Qratas tal-Karamelli* minn P.P. Ciantar. Matulhom is-Sur Ciantar intervista lil Cilia dwar diversi temi u esperjenzi

minn ħajtu. Għal dawn il-programmi Cilia kien iħejji ruħu billi jagħmel riċerka dettaljata dwar is-suġġett li fuqu kien ikun ser jitkellem. Kien għalhekk li kellu d-drawwa li jniżżel xi punti siewja biex isemmihom waqt il-programm.

Matul il-karriera ta' surmast, Cilia kien jieħu pjaċir jgħin lill-għalliema tiegħu fil-preparazzjoni tax-xogħol. Infatti hu kien ħejja xi kotba (mhux ippubblikati) bħala skema ta' xogħol għall-għalliema biex jgħinhom fil-proċess tat-tagħlim tagħhom. L-eżerċizzji skolastiċi li kien ħadem fuqhom kienu jinkludu l-Malti, l-Ingliż, il-Matematika kif ukoll l-Edukazzjoni Fiżika. Matulhom Cilia kien ħa ħsieb li jolqot kull aspett edukattiv filwaqt li l-istudenti jitgħallmu u jieħdu pjaċir. L-eżerċizzji preparati huma kollha gradati u jinkludu diversi metodi tat-tagħlim, ngħidu aħna s-smigħ, il-kitba u t-taħdit.

Għalkemm is-Sur Cilia kien Żebbuġi, ir-rabta tiegħu ma' l-Imġarr kienet kbira ħafna tant li dejjem ħadem kemm felaħ sabiex dan ir-raħal jimxi 'l quddiem mhux biss fil-qasam edukattiv imma wkoll f'għadd ta' oqsma oħra, u dan wasslu biex jibqa' magħruf u maħbub fost l-Imġarrin. Il-ħidma li wettaq matul kważi seklu sħiħ għadha tidher sal-lum. Infatti s-Sur Ġann ħadem bis-sħiħ sabiex tinbena l-knisja ta' l-Imġarr għax kien inkarigat mill-ġbir tal-flus għall-bini tal-knisja u tal-koppla. Fil-fatt fl-1936 Cilia u l-imgħallem-bennej Imġarri Ġamri Camilleri s-Saqqafi, ħażżew il-pjanta tal-koppla tal-knisja, u f'Awissu ta' l-1938 ġie ppubblikat għall-ewwel darba l-innu għall-festa ta' Santa Marija, bi kliem ta' Ġanni Cilia u mużika tas-Surmast V. Ciappara. Fl-1963, megħjun minn ibnu Emanuel, ħażż il-pjanta tal-paviment ta' l-istess knisja.

Għall-festa ta' Santa Marija minn dejjem kienet marbuta ma' qalb il-poplu Mġarri, u għalhekk is-Sur Cilia kien introduċa l-purċissjoni tas-seba' Santamarijiet. Fil-15 t'Awissu s-Sur Ġann kien jorganizza pellegrinaġġ fejn in-nies kienu jinġabru lejliet il-festa u jitilqu jduru fl-irħula Maltin l-oħra fejn jiċċelebraw l-istess festa, jiġifieri Ħad-Dingli, il-Qrendi, l-Imqabba, il-Gudja, Ħal Għaxaq, Ħ'Attard u l-Mosta u din il-mixja kienet isseħħ lejliet il-festa. Hu jiftakar li wieħed mill-mexxejja li kien jieħu ħsieb din it-tradizzjoni kien Saver, li matul it-triq kien jgħid ir-rużarju, filwaqt li hekk kif jaslu quddiem il-knejjes, kienu jidħlu jinvistaw lil Ġesù Sagramentat u jitolbu lill-Madonna, u jekk kienu jsibu l-knisja magħluqa, kienu jinvistaw minn wara l-bieb tal-knisja.

Drawwa oħra li s-Sur Cilia daħħal fil-parroċċa ta' l-Imġarr hi marbuta mal-festi tal-Milied. Waqt il-preparamenti ta' l-ewwel Milied tiegħu fl-Imġarr, dak ta' l-1926, Cilia bħala s-surmast ta' l-iskola kien ġie mgħarraf li normalment il-priedka tal-Milied kienet issir minn tifel mill-Mosta. Din l-idea m'għoġbitu xejn u għalhekk iddeċieda li jagħżel lil Tommy Galea tas-Sufarin, tifel t'għaxar snin mill-Imġarr biex jagħmel il-priedka. Dun Edgar Salamone, il-kappillan tal-parroċċa, hekk kif sar jaf b'din id-deċiżjoni, kiteb l-iskript tal-priedka, taħ

lis-Sur Ġann u dan ħa ħsieb jgħallimha lit-tifel. Barra minn hekk Cilia ħa ħsieb jorganizza l-ewwel purċissjoni bil-Bambin mat-toroq ta' l-Imġarr. Għall-purċissjoni, Cilia kien għażel madwar għoxrin tifel mill-Imġarr u kien ilaqqagħhom wara l-iskola biex jippreparaw il-kant; magħhom kien ikun hemm ukoll min idoqq l-orgni tal-ħalq u l-kitarri.

Il-palk minn dejjem ġibed ħafna nies, u meta żagħżugħ mill-Imġarr avviċina lil Cilia biex jibda jgħallem it-teatrin, dan aċċetta mill-ewwel u beda juri interess f'dan il-qasam. L-ewwel teatrin sar fl-1932. Cilia, għalliem u surmast, malajr ħaseb li, barra li din setgħet tkun opportunità ta' divertiment, setgħet isservi wkoll bħala esperjenza edukattiva, għax permezz tat-teatru kienu ser jitgħallmu kemm l-atturi kif ukoll l-ispettaturi. Cilia kellu r-responsabiltà li jkun dak li jikteb l-iskript, il-poeta, il-*producer* u s-suġġeritur, u minħabba li l-atturi ma kinux jafu jaqraw kienu jeħtieġu ħafna prattika minkejja li kienu jafu jżidu l-kliem u l-ġesti minn jeddhom. L-ewwel kunċert kien sar fir-remissa li silifhom Ġanni ta' Qaħħ, u wara l-kappillan Dun Edgar tahom żewġ kantini minn tal-knisja: b'hekk bdiet *Il-Kumpanija tal-Kruxxun.*

Il-kruxxun kien tip ta' furkettun b'żewġ sinniet jew tlieta. Din il-biċċa għodda kienet għadha kif ġiet introdotta fl-għelieqi tal-bidwi Malti. L-idea wara dan l-isem kienet li juru lil kulħadd li bħala żgħażagħ moderni, kienu lesti li jaċċettaw metodi ġodda fil-biedja. Wara xi sentejn li twaqqfet din il-kumpanija, Frankie Diacono, iben Carlo Diacono, kiteb il-mużika ta' l-innu għal din il-kumpanija wara li Cilia kien kiteb il-lirika. Dan l-innu kienu jkantawh fil-bidu tas-serata, u b'hekk kien jagħti bidu għar-reċti. Il-kitbiet li kienu jsiru minn Cilia nnifsu, kienu jkunu bbażati fuq il-ħrejjef Għarbin ta' l-Elf Lejla u Lejla (*Arabian Nights*), jew inkella xi ħrafa miktuba minn Sir Temi Zammit. Filwaqt li kienu jħallu s-sens kollu ta' l-istorja, kienu jżidulhom xi ċajta. Il-kostumi kienu jinġiebu mingħand il-kappillan jew jissellfu mingħand tal-familja stess.

Bejn l-1958 u l-1982 Cilia flimkien ma' Monsinjur Ġużepp Vella kellu l-kariga ta' ġudikatur waqt il-konkorsi teatrali. Ta' kull nhar ta' Ħadd kienu jitilgħu diversi gruppi mill-irħula Maltin biex jirreċtaw. F'serata finali s-Sur Ġann kien jaqra l-isem tal-grupp rebbieħ.

Esperjenza oħra li ġarrab is-Sur Cilia kienet dik ta' matul it-Tieni Gwerra Dinjija, fejn Malta, f'alleanza ma' l-Ingilterra, inħakmet minn attakki ħorox mill-għadu Ġermaniż. Il-gvern ta' dak iż-żmien kien talab lill-awtorità tal-knisja biex tħeġġeġ lil kull raħal biex iwaqqaf kumitat ta' l-*Air-Raid Precaution* (ARP). Għalhekk l-Imġarr ifforma l-kumitat tiegħu, li kien jikkonsisti minn Dun Edgar bħala l-president, is-Sur Cilia segretarju, Dr. Francis Pullicino, li kien it-tabib tad-distrett, is-Sur Randu Galea u xi membri oħrajn. Minħabba l-impenji li l-kappillan u t-tabib kien ikollhom fir-raħal, is-Sur Cilia kien imissu jmur għal-laqgħa fil-Palazz tal-Gvernatur il-Belt. Waqt

waħda minn dawn il-laqgħat, li saret f'Marzu 1941, u li kienet mmexxija mill-Assistent Governatur jew minn xi prinċipal tal-gvern, Cilia ssuġġerixxa li f'Malta għandhom jitħaffru xelters tmien piedi taħt il-blat. Minħabba l-pariri ta' xi esperti Franċiżi rigward il-fond tax-xelters, dawn ma sarux qabel l-1941.

Waqt il-gwerra l-Imġarr laqa' fih "madwar seba' mitt refuġjat, il-biċċa l-kbira minn Ħaż-Żabbar, ftit minn tas-Sliema, il-Ħamrun u l-Mosta. Fost dawn ir-refuġjati ġew ukoll is-sorijiet Franġiskani" (Cilia, 1998:77)[4]. Il-ħidma ta' Dun Oraz u Dun Ġużepp fost ir-refuġjati swiet ta' għajnuna kbira speċjalment waqt il-ħbit mill-ajru. Fil-ħdax ta' Ġunju nstemgħet l-ewwel sirena, u din kienet tfisser bumbardament mill-*anti-aircraft*, infatti fi ftit ħin is-sema mtela bil-bombi u biċċiet tal-balal.

L-iskola ta' l-Imġarr kienet ġiet magħluqa fl-1 ta' Ġunju, u għalhekk Dr Laferla kien ħajjar lis-Sur Cilia jitħarreġ biex jilħaq wieħed mill-ispetturi ta' l-i*special constables* taħt it-tmexxija tas-Supretendent Filo Pullicino u John Xuereb. Cilia kellu l-inkarigu li jgħin biex tinżamm l-ordni bejn ir-refuġjati u l-Imġarrin fil-*black out* matul il-lejl. Meta tlestew ix-xelters, sakemm ġiet is-sirena, tnejn mill-i*special constables*, Pawlu Abela u ħuh Wiġi, kienu javżaw illi kien se jkun hemm attakk mill-ajru billi jisparaw tliet maskli minn ħdejn l-għassa u wara r-*raider past* bid-daqq tal-qniepen. Matul it-tliet xhur tas-sajf, l-iskola kienet utilizzata bħala sptar tal-*Manchester Regiment*. Għalhekk, meta f'Settembru t-tfal reġgħu lura lejn l-iskola, Dun Edgar kien biddel il-kantina tal-knisja u d-djar ta' l-Azzjoni Kattolika f'post fejn is-Sur Cilia seta' jgħallem.

F'dan il-perjodu, Cilia kien jaħdem ukoll bħala *Protection Officer*, u għall-bidu Cilia kien imnebbaħ mill-idea ta' l-għajnuna f'għamla ta' ikel li l-assoċjazzjoni Amerikana CARE (*Cooperative for American Relief Everywhere)* kienet tagħti lin-nies fil-bżonn u ħaseb li jadotta din is-sistema biex iqassam l-ikel skond in-numru ta' persuni fil-familja. Wara kienet ġiet introdotta s-sistema tar-razzjon, jiġifieri t-tqassim ta' l-ikel b'mod ugwali bejn ir-residenti. Minħabba li r-refuġjati kienu bdew iduru diversi ħwienet u jixtru z-zokkor minn kull ħanut, is-Sur Cilia, fl-1940, ra kif għamel biex iġib il-permessi meħtieġa mingħand Dun Edgar u r-*Regional Protection Officer*, il-Markiż Barbaro de San Giorgio [5], ħalli kull persuna tagħżel ħanut minn fejn trid tmur tixtri u tinkiteb fih. Lil tal-ħwienet, kien tahom l-ordni li jagħtu l-iktar ikel essenzjali bħaż-żejt, l-għaġin, ir-ross u s-salamura tal-bott. Din l-idea ntlaqet tajjeb, tant li Barbaro de San Giorgio daħħalha wkoll fid-distretti tan-naħa ta' fuq ta' Malta.

Bħala rikonoxximent ta' din il-ħidma, l-ex-President ta' Malta Ċensu Tabone, onora lis-Sur Cilia b'medalja tal-George Cross fid-29 ta' Lulju 1992.

*****

Il-kitba tas-Sur Cilia tinkludi fiha għadd ta' kitbiet oriġinali kif ukoll traduzzjonijiet. Madanakollu mhux ix-xogħlijiet tiegħu kollha ġew ippubblikati. Hawn taħt insibu lista qasira tal-kitbiet tiegħu, miġbura b'mod kronoloġiku u hi maqsuma f'żewġ taqsimiet, jiġifieri l-kotba li kiteb u ttraduċa u li ġew ippubblikati, diversi drammi kif ukoll xi xogħlijiet oħra li qatt ma ġew ippubblikati.

Xogħlijiet ippubblikati:

- *X'Nitgħallmu fil-Ġografija* (1935)
- *L-Artijiet tal-Mediterran* (1935)
- *Ħarsa Lejn id-Dinja* (1936)
- *Il-Ġmiel tad-Dinja* (1936)
- *Mġarr – Malta: Past and Present* (1936)
- *Il-Curat ta' Ars: Ħajja ta' San Ġwann B.M. Vianney (1785-1859)* (1936)
- *Ġabra ta' Talb u Tagħlim* (1940)
- *Stejjer mill-Kotba Mqaddsa* (1945)
- *Taqbida tar-Ruħ* (1949)
- *Ġieħ lil Qassis Malti* (1952)
- *Language Books – Easy Way to English* (1953-54) ma' Sir. T. Zammit
- Siltiet ippubblikati f'*Ġabra ta' Ward* u f'*Id-Denfil* 4 u 5
- Diversi artikli ppubblikati bejn l-1958-1990 f'*Leħen il-Malti* u *Il-Malti*
- Artikli fir-rivista *Il-Messaġġier Malti tal-Qalb ta' Ġesu'* (1963-1973)
- *L-Imġarr f'Jum l-Indipendenza ta' Malta* (18 ta' Settembru, 1964)
- Artikli fir-rivista *Regina et Mater* (1974-1985)
- Artikli fir-rivista *Filarmonika Santa Marija Mosta* (1993-1996)
- *L-Imġarr Matul iż-Żminijiet, x'naf u x'niftakar dwaru* (1998)

Xogħlijiet mhux ippubblikati:

- *Tifħir u Apprezzamenti: Ġabra ta' Poeżiji u Innijiet* (1999)
- Għadd ta' drammi u fares miktuba għall-*Kumpanija Teatrali tal-Kruxxun*
- Diversi poeżiji u innijiet, novelli
- Artikli dwar il-Folklor Malti
- Ġabra ta' kliem li ġej mill-Isqalli (vokabularju)
- Rumanz *Imħabba Safja* (1935)

* Din l-informazzjoni hija meħuda mit-teżi mhix ippubblikata ta' Louise Abela u Charmaine Agius, *Ġanni A. Cilia, Edukatur u Kittieb: Ħajtu u Ħidmietu* (2000) imressqa għall-Grad ta' B.Ed. (Hons) fil-Fakulta' ta' l-Edukazzjoni ta' l-Università ta' Malta.

Noti

1. *The Sunday Times*, 20 ta' Frar, 1994 f'*Meeting People*
2. Intervista mas-Sur Cilia fid-dar tiegħu minn Dr Manuel Mifsud, is-Sur Joe Vella u s-Sur Olvin Vella fl-14 ta' Novembru, 1997
3. Programm *Lejla Mużiko-Letterarja* fi ħdan l-Akkademja tal-Malti, nhar it-30 ta' Ġunju 1989
4. Cilia, Ġ.A. (1998) *L-Imġarr Matul iż-Żminijiet* pġ. 77
5. Cilia, Ġ.A. (1998) *L-Imġarr Matul iż-Żminijiet* pġ. 78.

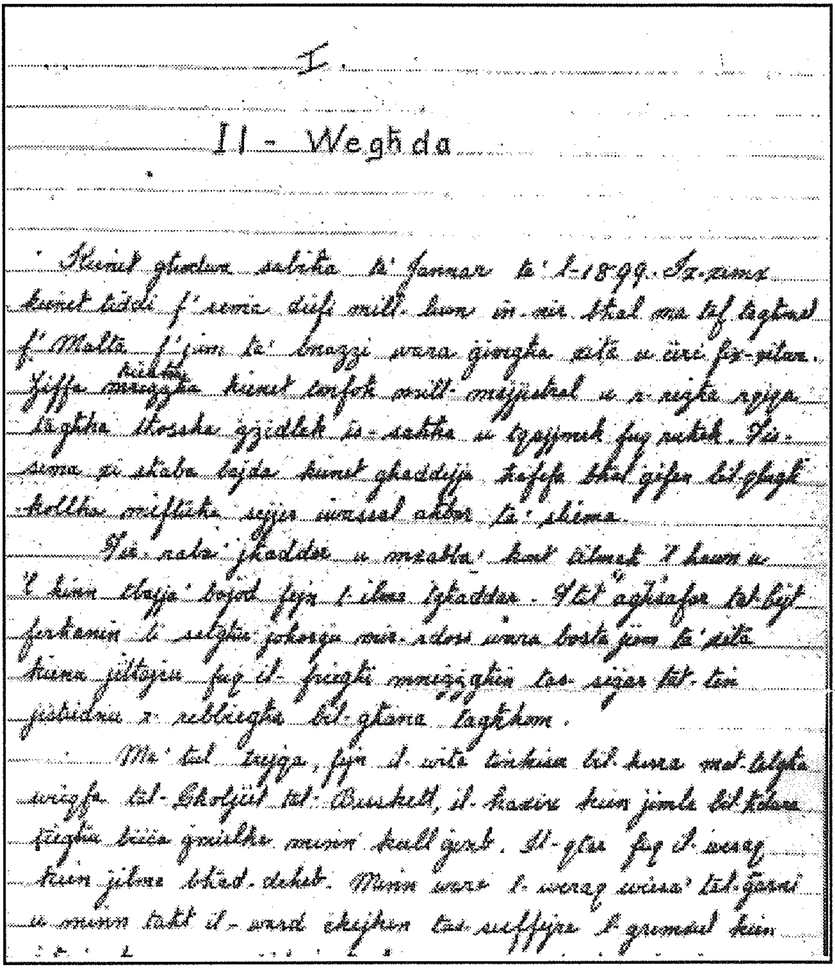
I

Il-Weghda

Il-bidu ta' rumanz manuskritt ta' Ġanni Cilia.